

יעקב פִּיכְמֵן ודורו

משולם טוכנר

של העת האחרונה. כל יצירה שעמדה במבחן מעין זה חזקה עליה שתעמד במבחן הדורות. אולם יצירתו של פִּיכְמֵן היא רבת ענין ועשירת חוויות גם מטעמים אחרים. כי אין בעצם בעיה בתחום השירה ובסביבותיה שאינה מתעוררת בעקבות יצירתו. כלום לא יתעורר הקורא בראש וראשונה לבעיות של שירה ומציאות, דוקא לאור „הסכנה“ האורבת לו, כביכול, בשירתו של פִּיכְמֵן. להלכד למקסם השירה ביפעתה המזוקקת, ולהאסר „בהיכל השן“ של השירה הטהורה, תוך הסחת דעת גמורה מן המתרחש מחוצה לה? היעבור הקורא על הניגוד הדיסונאנטי בין השירה לשמה ובין המציאות, שמתוכה צמחה, ללא תשומת-לב על עצם מהותה של השירה, תכליתה ונתיבותיה? והיתכן כי הקורא יתעלם מן הזרוע היוצרת השניה של פִּיכְמֵן, זרוע הבקורת, ולא יתעורר ללמוד משהו מן המבקר על היוצר והזור חלילה? חקר זיקתה של השירה למציאות ולבקורת ביצירתו של פִּיכְמֵן עשוי לסקוח עינים בשטח היצירה בכלל ובתחום הספרות העברית ביוחד.

ב

אכן, עיקר הבעיה בשירתו של פִּיכְמֵן היא בעית הזמן, ולא משום שהיא משמשת נקודת-מוקד ומקור השראה ביצירתו, אלא להיפך, דוקא משום היעדרה המדומת, כי היעדר מופלא זה, שקוראיו ומבקריו הרבו להטעימו בגלוי ובסמוי, מסעיר את התודעה נוכח האפשרות המתמיהה, שתיתכן שירה של משורר מסוגו ומזמנו של פִּיכְמֵן, שלא תהא טבועה בחותם הדור, ולמותר יהיה לציין, שאין לאל ידו של קורא עברי לפטור בעיה מעין זו מתוך ביטול ומנוד ראש של אסתטיקן מושבע. גם אליבא דפִּיכְמֵן עצמו (הוא פִּיכְמֵן המסאי והמבקר) לא תיתכן שירה פורשת ומבודדת בתחומה של הספִּירוּת העברית. הן בכל אשר כתב על משוררים וסופרים עבריים, ראה להטעים, ולעתים קרובות מתוך אינטימיות ממזאִרית, כי הרקע המציאותי הוא מפתח הקסמים להערכת היוצר, ואם אמנם חותר הוא בעיקר אל התפיסה הכללית במהותו של היוצר על גווניו וצלליו, ואינו גותן את

פִּיכְמֵן שייך לאותה חבורה מופלאה של סופִּרים ומשוררים בספרות העברית (מנדלי, טשרניחובסקי ועוד), שמעולם לא חדלו לצמות, שלא גיל ולא תמורה (מה רבו התמורות!) עשויים היו לייבש את מעינות יצירתם. להפך, דומה כאילו ציפו לשעת ערבם כלשעת הרויה הגדולה, הבלבוב המאוחר הוא המביא גם את הברכה הנכספת, את היבול הבשל, כי „כפליים ייף מתן אשר אחר“, לפיכך לא מעט יופתע גם הקורא הותיק למקרא שירתו של פִּיכְמֵן, ולא רק משום שהפעילות הבקרתית הגדולה של המשורר מסיחה לפרקים את הדעת מן היצירה הפיוטית שלו, אלא גם עצם היצירה וגילוייה האחרונים סמויים במידת-מה מעיני הקורא, וסמויים הם מדעת ושלא מדעת: מדעת — על שום „המוסִי-כמות“, האורבות דוקא למשורר מסוגו של פִּיכְמֵן, המעוטר זרי תהילה, ושלא מדעת — על שום הרגישות המחודדת והנסערת של זמנו המעורר, ער, המתחם מלכתחילה בהיסוס לכל יצירה של בן דור קודם, וכבר המשורר עצמו קבע תחומים בינו ובין קוראיו החדשים בכוח ההבחנה האינִי-טרוספקטיבית, באמרו:

רַבִּים דָּבְרוּ סָרְהָ בִּי, כִּי אֵינְנִי
שְׁלֵם עִם הַתָּשׁ, וְכִי עָסִי
תְּאוּם-נַפְשׁוֹ אֵינְנוּ עוֹד לְרוּחַ
זְמַנְנוּ הַעֲקָם. — — —

(אידיוליות יט)

אולם אין לך, דומני, דרך טוב יותר להפקיע ולערער מוסכמות עבשות מעצם היצירה בפריי-חתה הרעננה, ואמנם אותו ריח מבושם של לבלוב, השרוי ב„פאת שדה“ וב„דמויות קדר מים“, עשוי לא רק לפזר ערפל של דעות מקובלות, אלא לתבהיר מחדש את דמותו של המשורר בעיני הדור, ואף אותם גילויי היסוד, שמבקרו של פִּיכְמֵן היטיבו למצוא בשירתו, על יסוד קבצי שיריו הקודמים („גבעולים“ 1911, „ימי שמש“ 1934, „צללים על שדות“ 1935), אף הם מוקרנים עתה באור חדש, מאתר שעמדו במבחן

דמויות קדומים מאת יעקב פִּיכְמֵן, שירח ופרוח, מוסד ביאליק, ירושלים תשי״ח.

לנשמתו, ושעל כן משוללת שירתו קונפליקט נפשי גדול, היעדר שמן הנמנע הוא להתעלם ממנו — כל אלה הולידו את הדעה, שפיכמן חצה את דורו לא במקום התורפה אלא בשוליה, לא במערבולת, כי אם בנתיב המרגועים.

ג.

האמנם כן הדבר?

קובצי שיריו האחרונים, שמתחם הפיוטי נפרש על פני יובל שנים, מפריכים הנחה זו. ההד הבוקע עתה מתוך שירתו נעימתו אחרת, והמוטיבים היסודיים שלו מתגלים כנובעים ממקור שונה ממה שנראה ונדמה היה קודם לכן. פיכמן שוב אינו נראה רחוק כל כך, „יליד המרחקים הנאויים“. מסתבר כי נפש נודדת וחסרת שית עשויה לחוש ולבטא את חבלי דורה לא פחות מנפש מתבודדת ומעורערת. אף הבריכה הרוגעת מלאה סערות לב — עיין בביאליק. ופיכמן עצמו אומר: „גם בשקט ובנהרה יחלום סער-ליל ושחור“.

עלינו לזכור כי מידת ההד תלויה לא רק בחלל הקליטה של היוצר, אלא במידה רבה גם בעצמת קולו של הדור. ואם כל יצירה באשר היא יצירה מעורה בשרשי הקיום, השירה — האינטואיטיבית שבכל האמנויות והגותיות — על אחת כמה וכמה. ואם כל הוויה של דור מפלסת לה נתיב לתחום היצירה, דורו של פיכמן על אחת כמה וכמה. וככל אשר נתאמץ לתת רסן על לשוננו ולשכך את רגשת לבנו, אי אפשר לנו שלא להתפס למידה מסוימת של פאתוס, כבואנו להעריך דור זה. ואף אם חשודים אנו על גדישת הסאה, מחמת היעדר דיסטאנס מתאים, רשאים ואף מוסמכים אנו להסיק מסקנות ללא חת. כי תהיינה אשר תהיינה הבאות, את סיומה של תקופה גדולה זו ראינו בעינינו וחזינו מבשרנו: האימים גם הנתמות נתגשמו, הרעות והטובות באו כתומן, ולאור הסיפא נסתבר גם הרישא, המעגל הושלם, וכל חליה בו רתוקה לרעותה מתוך הכרח הגיוני ובתוקף של גורל. ואמנם לא היה בישראל דור כדור הזה, שתמצית הווייתו תיחשף ללא שיר על גלויותיה וסתומותיה. ומי בעצם עשה את המלאכה הזאת? מי קרע חלון לבני הדור עצמו, וגנז את תמצית הווייתו בשביל הדורות הבאים? מי עמד על פתחו וקרא מראשית אחרית, ומי שמר ושומר צעדו למען ייטיבו הדורות הבאים לקרוא מאחרית ראשית? את המלאכה הזאת

דעתו לחיטוט נקרני בהשתלשלותו הגנטית או הביאוגרפית, הנה לאמיתו של דבר, אין כפיכמן מבליט את הזמן והחלל ככורההיתוך לכל יצירת מופת. וילנה, וארשה ואודסה, ששימשו רקע לצמיחתו של דור התחיה, ניצבות לפנינו על ריחן וגוניהן, נחלי השראה איתנים ליצירה. לא דעות ונטיות בלבד לפנינו, אלא גם רישומי אור וצל, אקלים ואיירה. — שרטוטים לקלסטר-פניהן של ערים אלה, אגב זיקתן ליצירה העברית שנוצרה בקרבן. ואף זו: פיכמן נלח לסיעה של בני-עליה, שמסכת יצירתם משקפת את תקופתם הנסערת יותר מכל מסכת יצירה אחרת בספרות העברית. דורו של ביאליק אינו איפוא מושג ספרותי בלבד, הרי זה מושג חברתי היסטורי במלוא המשמעות. פיכמן עצמו עזר לא במעט בקביעת דמותו של דור זה. כלום לא מוזר הדבר, שעל פיכמן לא נאמר מעולם, כי הוא מטיעתו של ביאליק? וראה זה פלא: שעה שבני הדור (ואפילו טשרניחובסקי בכללם) נהו אחרי ביאליק, דוקא הוא, שלא פרש מרבו אפילו לשעה קלה, נמצא מהלך בשבילו בלתי נפגע ובלתי נפגם מכל וכל. כל שהסעיר את הדור הזה: השבר הגדול בתחום היהדות הרוחנית, התקפה הגדולה שהדליק הרצל, שירת העוז וההסתערות שבה התנחשל הכוח האיתני של ביאליק, וסערו הקולות ההמוניים של התקופה, והאכזבה האיומה של שנות 1903 ו-1905, שנות הזעף ונבואות האחרית של ביאליק וברנר, שהן, אגב, גם שנות בכורי שירתו של פיכמן — כל אלה התרחשו, כביכול, ממנו והלאה. אותה שעה הוסיף לרקום את לחש דשאיו, ולא זו בלבד, אלא דומה כאילו נלחם בהשפעתם הכופה של סייגי דור ולבטיו:

אַל נָא תְבוֹשֵׁי נַפְשִׁי,

מֵעוֹדֶךָ הָיִית נוֹדְדָה,

לֹא נִדְרָה מֵעוֹלָם עֲצוֹדֶךָ

חֹמֶת עִם וּמוֹלְדָה.

(רנת דרכים)

כלום לא יהא הדבר כדיסונאנס לתקופה ולגעשה, אם המשורר יכול לאמר, ולו גם בניב עלומים מתרברב:

— — קוֹם מִה לָךְ פֶּה

יְלִיד הַמְּקָרְסִים הַנְּאִוִּים...

(„גבעולים“)

האופי האינדיבידואלי, כביכול, של היוצר, המשתקף מתוך שירתו דקת הצליל; ההרגשה, המלווה את הקורא, שלא שטן ולא מלאך התנכלו

ואם שקצה לעולמים.
וגדול תהיה קפכיב ונורא קפכיב תהיה
ואפס קפלט...

(דבר)

שירת האור פסקה. ניצחו המצויקים את
אראלים. ושוב אין לבו לחזון העתיד. ובמידה
שיש חזון בלבו, הרי הוא נמשך אחרי העבר
ללא-שוב, אחרי הילדות (אחד אחד ובאין רואה).
מאז חשתלט האלם הגדול בנפשו. ואף עליתו
ארצה וישיבתו בתוכה לא שובבה נפשו ולא
הרטיטה כנורו. קודר תחת לתץ גברות אחריתו
נשאר „מאחורי השער“:

איך אבוא בשערך
אך הסגלה,
ומפתחי שבור,
ומגלת נעולה?

(מאחורי השער).

קו כליה זה מתוח על רוב סופרי הדור
ההוא. אף אם זכו לעלות לארץ ולשבת בתוכה.
היש יאוש קודר מזה של ברנר, ולבטי אין-מוצא
קשים מאלה של עגנון? וכלום לא הזהיר
שניאור על ימי הביניים המתקרבים? ולא זו אף
זו. צלו של דור זה נפל גם על דור היצירה
הסמוך לו, זה שזכה להשתלב במסכת הגאולה:
כלום לא הורעלה מחמת יאוש וסורסה באיזור
הדם שירה שעלולה היתה להיות שירת גאולה
עזה וגדולה (אורי צבי גרינברג)? וכלום לא
גברה המפולת על הפיוס, ובמידה שקומץ האור
והתקוה ביקש לו פורקן — הוא מצא בקצב
ובריתמוס בלבד ולא בתוכו, שנמסך לענה ורוש
(אברהם שלונסקי)? וכלום פסחו זועות הדור על
כמה צעירים מן החבורה (ש. שלום ואחרים)?
אכן חותם אימים טבוע ביצירת הדור הזה.
ומה על הרגשת התהיה? וחבלי הגאולה
ולבטיה, נושאי משך הזרע, כלום הם לא ייפקדו
על ידי שר היצירה? היאבד קולם בקינה
הגדולה? היתכן כי „אף על פי כן“ היוצא,
שגבר על היאוש ובא על תיקונו המלא במפעל
אדירים, ש„מימי זרובבל ידינו לא כוננו“ כמהוה,
היתכן כי הוא לא יבוא לידי פורקן ביצירת
הדור? יתכן ויתכן. מצעד המות שצעד דור זה
עשוי היה להקדיר את היצירה ולקפת כל צליל
של תחיה ללא הזללא בת קול. ואף על פי כן,
ונו גדולתו של הדור, לא אבד הצליל הרונן.

עשתה הספרות העברית החדשה, בטרם היותה
ללשונועם ושפת-מדברים כבר גילתה הלשון
והספרות העברית כושר אינטואיטיבי לגבי המצוי
אות, תחושה בלתי אמצעית לגבי העתיד, ויכולת
אינטרוספקטיבית לגבי היחיד, המעמידים אותה,
מבחינת זיקתה למציאות, על רמה שאין להת-
בייש בה. האין זה פלא מפלאי הדור הזה! אמנם
בהיעדר תחומי יצירה וסוגי אמנות אחרים, כמו
אצל שאר העמים, נאלצה הספרות הבלטריסטית
בלבד לשמש בית אוצר וכלי מבע לתסיסתו של
הדור. אולם הכרח הצמצום שפעל כאן במידה
כה רבה, לא יגונה, הוא הכשיר את הספרות
העברית והעלה אותה למדרגה של סיסמוגרף
רחנני, המשקף כל גייע וזיע במציאות הנסערת,
ובעיקר, את שתי הרגשות-היסוד שהלכו צמודות
ומשולבות בדור רב פגעים ורב סיכויים זה —
את הרגשת הכליה ואת הרגשת התחיה.

ד

אכן רק עתה, אחרי שזאת הכליה של יהדות.
אירופה מחד גיסא ותקומת מדינת ישׂאל
מאידך — שתי תחנות-סוף במסע הדור ואבני-
גבולו — ניתן להבחין כיצד נתרקמו ונשתלבו
שתי הרגשות-יסוד אלה במסכת הספרות, רק
עתה, ולא קודם לכן, ניתן גם להפרידן ולעקוב
אחרי כל אחת ואחת מהן בתחום יצירתו של
כל סופר וסופר. כי כל עוד גע הדור והתלבט
במבוכתו ואימתו, בטרם באו הקללה והברכה
כתומם, ניטשטשו התחומים גם בספרות. המקור
המשותף לשתי הרגשות אלה — המשבר הרוחני
והורבן המסורת בתפוצות והשמד החמרי והגופני
שארב ליהדות אירופה במיוחד — אפף את הדור
בהרגשת כליה לאין מפלט. ילל הגלות הבליע
את קול התחיה הדק, אף כי לא טשטש אותו
כליל. עתה, לאור המציאות שנהשפה, מתבהר
סולם הצלילים, ואתה קולט כל צליל וצליל לפי
טיבו ומהותו. עתה, דומני, אין עוד ספק שביא-
יק תדור ביסודו הרגשת כליה ללא קרן אור.
יתירה מזה, ביאליק הטביע את החותם הקודר
על ספרות הדור, כבר בתרס"ד. היא שנת
האכזבה הגדולה, הוא חוזה מראש את השואה
המתקרבת.

נפל דבר בינינו ואין יודע מה נפל,
ואין רואה ואין מגיד.

אסורלך נרחה לנו השמש ואם שקצה —

לְאַרְצָךְ בְּרַבָּה מַעֲלֵם, וְתָהִי לְךָ מוֹלְדָת
 כָּל עֲבָרַת יָרֵק וְכָל מִרְחָב לְעֵנַן עֹבֵר...
 (צל מזלזל)

שועת תועים ועקורים, הממלאת את חלל הדור, נתגלגלה איפוא ברננת אמן הרואה עצמו כאזרח בכל אתר ואתר. בת־קול מעין זו לנהמת הדור אפשר רפה היא מדי, אך אין להתעלם גם ממנה כביטוי נאמן ופורקן מקורי לאותה בריחה בלתי־נמנעת ממציאיותו הנואשת של הדור, בריחה החופכת אצל פיכמן למסע־דרור. והלא דוקא סגולת־נפש זו, להתור אל האור בעצם ההתמוטטות, הכשירה אותו, אולי יותר מכל אדם זולתו, להיות משורר ההרגשה היסודית השניה — הרגשת ההתחדשות, שדור זה הרה וילך בחבלי אימה וזועה.

בכוח נטיה זו, הטבועה בשרשי הווייתו, חצה פיכמן את דורו לא בשוליו, כאמור, אלא בנקודת המוקד שלו; לא בנתיבי־המרגועים, כי אם בדרך ההתלבטות. והרי אף דרכה של הגאולה לא היתה סוגה בשושנים, והלבטים לא היו נחלת משוררי הכליה בלבד. יסורי הפרידה והעקירה והמעבר וההתערות, כפו על הדור חשבון־נפש נוקב. אין דור נפרד מהווייה ממשית, ולו גם נבוכה ומעורערת, ונצמד להווייה חדשה אלא מתוך יסורים ולבטים, ומגילת לבטים זו על שני קטביה גולל פיכמן בפואמות שלו ("דמויות קדומים"). כי מה הן לאמיתו של דבר סערות הנפש, המזעזעות את רוב דמויותיו ההיסטוריות, אם לא סערות תקופתו ולבטיה, ועל כולם פקעת היחסים הסבוכה והנבוכה עם המולדת? צער הפרישה וחבלי הקליטה הם הם הצירים המרכזיים שמסביבם מתלבטים גבורי הפואמות. שמשון ("שמשון בעזה") הוא בבואת הדור. דור חצוי ומפולג, שגם בעמדו על פתחי מכורתו לבו בל עמו. כי חושש הוא מפני צמצום תחומים ונמיכות קומה ב"עירום מולדתו", לבו נמשך אחרי ההוד והאושר הרומזים לו בנכר. על אף הכליון האורב לו שם, נדמה לו, שרק שם עשויים כוחותיו הצבורים והבלומים למצוא להם כר נאות לפורקן הנכסף:

קָרַיִת אוֹיֵב! פֶּה זָר לִי שֵׁם הַפֶּל,
 וְכֵה מ'שָׁפ מֵאָז.
 וְאֵי — זֶה גִּזְרִילִי לְשֵׁאת אֵל עִמָּךְ
 נְקָרִים יָבוּל הָרִי, פֹּרֵר טִילִי

ה

יעקב פיכמן הוא בלי ספק אחד ממתיימעי, שיצירתו־הוקרנה בעיקר בקרני־ההוד של ההווייה החדשה, כשם שיצירת ביאליק הוקרנה במידה ניכרת בקרני המות של הכליה. הוא שמר אמונים לסגולת ניבו ולאייכות תחושתו.

כֵּן, בְּאַמְנָה טַעוּרִי לֹא אֶקְבְּתִי
 אֶת הַנוֹשָׁאִים בְּקוֹל גְּדוֹל וּבְקֶאֶץ
 עַל שְׁפִתֵיהֶם אֶת קֶרֶט צְדָקָתָם,
 הַדִּין עִמָּם — נִיבִי אַחַר וְאַחֶרֶת
 שְׁלִיהוּתִי. אֶת זֶה אֵין לְשִׁוּתוֹ
 (אידיעות ים)

אין פירושו של דבר שנעימתו של פיכמן נקיה מכל תגובה לחרדת זמנו. את האימים הגדור לים אמנם לא ידע וסיוטי־אחרית לא ביעתוהו, אולם את ענות הדור חש אף הביע לפי סולם צלילים עצמי ומקורי משלו, לא הצליל של ביאליק, הנזעק בחמת אין אונים ותשוקה שלא באה על סיפוקה; לא תרועת השובע השחצנית של שניאורי, שנקם את נקמת חסרונו מעבר לתחום, — אלא קול עצב טמיר־משולל תביעה וקובלנה, המתנגן בענימת פיוס וויתור. רעב של דור נתגלגל כאן בכמה־התלב שאין לה ריחה, וצער של דור — בתוגה חרישית מפרה ומת־רוגנת:

לֹא עֲצָבְכֶם טַפַּח אֶת שִׁירַת נְעוּרֵי
 (צללים על שדות)

מְדַמַּמַת חַיִּי אֲנִי אֲרַגְמִיךָ...

אֶךְ עוֹד מְפָקֵר חַיִּי עֲצָבְךָ נְעֻלָם זֶה לִנְי
 וּבְגָדֵי גְדוֹל עִמִּי יְגוּנִי
 אֶךְ עֵין הַגִּיל לֹא חֶרְבָה כִּי הִשְׁמִירָה
 וּבְשׁוּלֵי הַעֲלָלִים דָּבַק זֶהֱב הַנְּהָרָה.
 (לא לצללים אכחה)

בזכות סגולת־קסמים זו, שנתברך בה המר שורר, נתגלגלה עוד חוויית יסוד בדורנו גלגול מפתיע: יצר העזיבה והטלטולים, שעקר בהכרת בלתי נמנע את צעירי הדור מעירות מכורתם וממקורות נינקתם אל מעבר לבהרות ומחוץ לתחומים, להיות נעים ונדיים, תועים ונבוכים בעולם זר ומתנכר, לאין תכלית ומטרה (ברדיי צ'בסקי, ברנר, גנסיין) — הפך אצל פיכמן להיות משאת־נפש למסעות ונדודים בכל הארצות ובכל האקלימים, ללא הרגשת זרות:

יִדַע אֲנִי לְכִי כִי הָיִיתָ הַפָּקֵר

ניקה" וברות ("רות") כבדמויות המסמלות בהויתן את החוליות המשלימות במעגל הגאולה. הבעש"ט לא זכה ואילו בריניקה המתנכרת לעמה, ורות הנכריה זכה. כלום חסרת-משמעות היא העובדה הזו? נעמי, רות ובריניקה מסמלות בלי ספק את לבטי הורות והנכר שהדור בבואו להתמוגג מחדש עם ארצו, היה חייב להתגבר עליהם. הן מסמלות גם את השילומים והפיוס שהמולדת נושאת לבניה, שהתרחקו ממנה ונעשו זרים לה כבני נכר:

נְעָמִי: וַתִּקְרָא לִי מִלְּנִי מִתְּחִלָּה
וַתִּקְרָא לִי כְּאִם לִילָדִים פְּזוּרִים
כְּרָגֶת לַיִל, לְשׁוֹב אֶל מִתְּבָא חֵיקָה...
(רות)

אולם מעל כל אלה מרומז בהן סוד הפלא שבדור, זה המסעיר את תודעתנו: על שום מה זכה דורנו מכל הדורות? תשובתו של פיכמן אינה משתמעת לשתי פנים. דוקא הדור הזה, הזר מאונס והמתנכר מרצונו, שהרחיק לכת מעמו וממסורתו יותר מכל דור אחר, הוא גם שהוכשר יותר מכל דור אחר לגאול ולהגאל. כי הוא תונן, זאת הפעם הראשונה, בחוש האדמה, שאבד לנו בדרכים האבלות. צריך היה הדור להמיר את ישותו ולהתגלגל בהוויה חדשה, זרה ואדישה לכל הקונפליקטים הנפשיים של הדור הקודם, כדי שיוכשר לחוש טעם עפר ולהבין פשר גוף. בריניקה יודעת:

כִּי יֵשׁ בְּגוֹשׁ עֶפֶר בְּלֶבֶד
כְּדִי־קוֹמֵם עוֹלָם אָבֵד,
כְּדִי קִדְשׁ שְׁגָרֵי חַיִּים
עַד אִם יְשׁוּבוּ לְאֱלֹהִים!

ואף לרות נהיר סוד התמוגגות הנפלאה עם מולדתה החדשה:

כִּי כִּנְעָן בְּאֶדְמָה פָּתַח רַגְלִי
כְּרִית קִדְשׁ עִם מוֹלְדֵת וַתִּשָּׂא.

1

מכאן ערכה של שירת הנוף של פיכמן. בשירה זו יותר מאשר בכל סוג אחר בשירתו, ואולי אף בכל שירה אחרת בת זמנה, השיגה הרגשת ההתחדשות, שפעמה בדור, את תכלית מאוייה:

כִּי נוֹף הוּא לְכוּד פְּלֵאֵי אֶרֶץ כְּמוֹסִים...
(רזי נוף)

עַל שְׂדוֹת זָרִים תְּמִיד! קֶשֶׁה לִי עֲרֵף
כְּמִי שְׂאֵת לְבַדִּי, — —

(שמשון בעזה)

אולם הדמות הטראגית ביותר הוא הבעש"ט ("עלית הבעש"ט"). בקוצר אונו להינתק מן הגלות אתה שומע צחוק-לעג של שטן המשתולל בגורל עם. הבעש"ט הוא שבוי הגלות, תחילה מרצון ואחר כך מאונס. נסיונותיו הנואשים להינתק מחבלי קסמיה, שהוא עצמו טיפחם, מסמלים את מעגל הפלאים של כל דור-מדבר: כיצד יפרד מהמקומות אשר הזינו את נפשו, אשר מהם ינק ולהם השפיע את שפע אורו? כיצד יפרד מן הקברים, מן השדות, ממכורת ילדותו. תחת לעלות הוא יורד. תחת להגיע אל ארץ הבחירה הוא שב, כביאליק, אל נוף ילדותו:

וְלָמָּה נִשְׁמָתִי עַד כֹּה דְבָקָה
בְּאֶלֶּה הַיְהוּדִים, בְּאֶלֶּה הַשְּׂדוֹת
וְלֹא תוֹזוּ כִּפְחָד, פֶּן תִּמְאֹט
וַתַּעֲקֹר מִקְּבֵל הַעוֹלָמוֹת?

(עלית הבעש"ט)

השאלה היא ריטורית בלבד. הוא יודע את התשובה. חטא חטא, כי "ימים רבים היה לבו שקט בעוד עולם עקוד על המוקד", כי הוא הטיף לבטחון ולשמחה, הרנין את הוויתו בניגון ומחול, והשתיק את ילל השכינה ואנסה להענות לו באשר נמצא; כי לא ידע שאין גאולה אלא למי שעוקר מלבו כליל כל חן מפתה וקסם משכיח גלות מרה:

וְלֹא יִדְעָתִי כִּי אֵין לְפָדוֹת,
אִם לֹא נִשְׁמָו קֵל הַשְּׂדוֹת,
וְלֹא לְחֻכָּה שֵׁם שְׂאֵרִית אֶל — —
אִם לֹא זָהָם, בְּאֶתְנֵן זוֹנָה,
שִׁיר מְחָרִישׁ וְלֵל הַשְּׂכִינָה,
חַן קִשְׁעָם עֲלֵבוֹן יִשְׂרָאֵל.

(עלית הבעש"ט)

הרי לפנינו וידוי של משורר מיוסר בספקות, הנחרד אל גורלו ואל יעדו, החושש שמא לא יעמד לו כוחו למלא שליחותו, כי לא נועד על פי שורש נשמתו להיות תנים לבכות ענות עמו. אולם הגורל פסק לזכותו. השליחות הוטלה עליו. כינורו הוא אשר נועד לשיר את שיבת שבותה של אומה והתעוררותה מחדש במולדתה. ודוקא משום שניבו אחר והרכבו הנפשי שונה ונפלה מבני דורו, דוקא משום שהוא "יליד המרחקים הנאויים", לא לחינם בחר בכריניקה ("ברי")

גבר לסגולותיו העצמיות ביותר. הוא מרסן במידה רבה את ההבעה הלירית ומשתחרר מן השעבוד הסוביקטיבי, את אשר ביקש לחינם בפואמות הרמטיות („הבעה מלאה יותר באמר צעות דמויות אובקטיביות“), השיג בשירת הנוף. כאן הוא מתגלה כפורטרטיסטן מובהק, היודע לתשוף ביכולת פלסטית כל צליל עצמי וכל קו מקורי בארשת הנוף. כאן הוא כמעט אפי. אוביקטיבי וגבישי. האינסטינקט של הדור וטעמו תבעו ממנו שירת נוף כזו, טופוגרפיה פיוטית זו. כי בטרם יצא לכבוש צריך היה הדור לספוג אל דמו את קלסתר דמותה של המולדת, את קרקעה ונוסה במוחש. זאת אין להשיג אלא בדרך החוויה הפיוטית. זו היתה שליחותו של פיכמן.

הוא מילא אחריה כאחד מגדולי משורריו וחזיו של העם. הוא בישם הרנין את היצירה העברית, אף הכין מצעדי דור בא. הוא השלים את המעגל. מעתה הוא שר לזה אשר יקום אחריה, לזה אשר ידמה לו ולא יהיה כמוהו:

אותו בֶּשֶׁר לִילֵי הַחֹלְנִי,

וּבִי יְצוּק הַשִּׁיר אֲשֶׁר קָדְמָהוּ,

וְהוּא, אֲשֶׁר יָקִים אֶת תּוֹזְנֵי,

אֲשִׁיר אֶת שִׁיר תַּיִו אֲשֶׁר נִסְלָאוּ.

(אשר יקום אחרי)

זו היתה שליחותו של פיכמן. לכבוש את אדמת המולדת ונופה בטרם נכבשה בפועל. יתרה מזו, כיבושה ביצירה הכשיר את כיבושה במציאות. שירת הנוף של פיכמן מוקרנת באור המפעל האדיר של הדור עוד בטרם קם והיה. אף הוא חזה מראשית אחרית. עם כל אשר הרבה לשיר על נוף עולם, וכל ארץ בה עבר אצלה לו מחינה, הנה מן הרגע שדרכה רגלו על אדמת המולדת נכבש לה ולנופה בכל הויתו:

בְּקֶאֱתָר הַפְּרָתִיךְ. אֵךְ קִיָּלָד

בְּךָ בְּגָלֵי בְּךָ כָּל סֶלַע לְקֶמֶה. — — —

(עוד יש שיר...)

כמה שפר חלקו של פיכמן מחלקו של ביאליק! הוא קיבל את המתת כדבר המגיע לו. אל כל פינה הוא חודר וכל קמט הוא חושף. הוא מונה ומצרף אחת לאחת רשומי קו, שטח, ממד, גוף, צליל, ריח, אקלים וצמח. הוא חדור הכרה כי „הנוף הוא גרעינו של עולם ויסודו של עולם“. על כן הוא חותר אל המהות הגנוזה, אל הקו הנעלם, אל האוביקטיבי, אל הדמות. הוא מגלף דיוקנאות של נוף (ירושלים, אילנות בירושלים, שומרון, אביב בשומרון, סתיו בשומרון, שרב בשומרון, חדרה, עין כרם, בדרך לצפת). זו אינה שירה לשמה. בה אצורה מגמה של גורל וצורך לאומי. מגמה סמויה זו כופה על המשורר חוקיות חדשה. בשירת הנוף נראה פיכמן כמת-